

Görögnek göröggé lenni - 1. rész

Mély meggyőződésünk, hogy a maga helyén mind a Biblia, mind az antik bölcsélet csodálatra méltó eszmekört hordoz. Hangsúlyozzuk: a maga helyén. Hasonló meggyőződésünk ugyanis, hogy ezen eszmekörök tartalma eredendően jól elhatárolt, és vegyítésük, sőt akár csak a nem megfelelő érzékenységgel művelt, egymáshoz való közelítésük is romboló, elsilányító hatással van mindkettőre. Találón szedte ezt rímekbe Weöres Sándor:

„hellén szem héber látomás
egymást pocsékul elrontotta
menny-gyümölcs és pokol-tojás
lett paradicsomos rántotta”
(*Le Journal*)

Bevezető sorainkhoz híven mi nem gondoljuk, hogy bármelyik fenti eszmekör is *pokol-tojás* lenne önmagában. Részünkről inkább úgy értelmezzük e metaforikus elmarasztalást, hogy az csupán a hellén szemre - s nem a hellén szellemre! - vonatkozik, vagyis a teljesség igénye nélkül azt mondhatjuk: arra a szemléletre utal, amely mindent hellénlényegűnek lát, még azt is, ami nem az (pl. a Bibliát).

A versszak által leírt végeredményt - a történelem fazekában összefőtt s a gasztronómiának nem éppen a legünnepebb teljesítményét idéző szellemi konyhaterméket - viszont fogyasztás előtt mindenképpen érdemes tüzetesebben is szemügyre venni.

Tanulmányunk tárgyának pontos meghatározása

Vizsgálódásunk irányának egyértelmű kijelöléséhez szükséges megjegyeznünk: természetesen nem mindenki osztja, sőt a tudóstársadalom többsége nem osztja a kereszténység és az antikvitás kohéziójának a *paradicsomos rántotta* képével kifejezett minősítését. A kereszténység kialakulását különösképpen is szokás pozitív felhangokkal visszavezetni kultúrák ötvöződésére. Ez tulajdonképpen korunk uralkodó tudományos nézete. Szemléltetésül ennek egyik legfrissebb

megfogalmazását idézzük itt, amely Jean Delumeau, a neves francia katolikus történész szájából hangzott el a közelmúltban, egy interjú alkalmán: „Éppen azért fogadok a kereszténység jövőjére, mert történészként megállapítom, hogy a századok során és a nehézségek ellenére a kereszténység rendkívüli dinamizmusról és a fejlődés különösen figyelemre méltó lehetőségeiről tett tanúságot. Sikerült beilleszkednie a görög-római civilizációba, mielőtt »átment a barbárokhoz« (Ozanam megfogalmazása alapján). Ez a barbárokhoz történő »áttérés« kivált gazdagító hatással volt rá, hiszen lehetővé tette a keresztény civilizáció megteremtését.”[\[1\]](#)

Ugyanakkor olyan gondolkodók is akadnak, akik Weöresnél sokkal radikálisabban (noha kevésbé szellemesen) mutatnak rá a kereszténység szóban forgó – témánk szempontjából elsősorban tehát a görög filozófiával történt – vegyülésére. Mindenekelőtt talán Nietzsche említhető, aki a kereszténységet egyenesen *vulgarizált platonizmusnak* nevezte.

Vitán felül áll, hogy a kereszténység kapcsán már annak kezdeteitől fogva nem lehet figyelmen kívül hagyni az antik szellemi környezetet. Csakhogy – s ez dolgozatunk alapfelvetése – nem mindegy, miképpen vesszük azt figyelembe. A kérdést tovább bonyolítja, hogy maga a *kereszténység* fogalom távolról sem egyértelmű. Arról nem is beszélve, hogy mivel nem csupán eszméről, hanem sokak által gyakorolt és szubjektíven megélt vallásról van szó, lehetetlen olyan érdemi meghatározást adni, aminek hallatán valaki meg ne neheztelne. Mindezt tanulmányunk címéhez híven nem is *kereszténységről* értekezünk, hanem az újszövetségi Szentírásról, illetve átfogó kifejezéssel: az evangéliumról, az örömhírről. Ez egyértelmű hivatkozás.[\[2\]](#) Az pedig már más kérdés, hogy mivel az Újszövetség a kereszténység alapidokumentuma, megállapításaink igény szerint összevethetők bármely keresztény irányzat eszmei és gyakorlati tartalmával.

Következésképpen hangzik tehát az az állítás, amit kifejtünk e dolgozat keretében: Létezik az Újszövetségnek olyan, következetes magyarázata – s így létezik olyan gyakorlati kereszténység is –, amely szerint vannak ugyan áthallások az evangélium és az antik filozófia között, de a két eszmekör mégsem keveredik egymással, az örömhír egy pillanatra sem kerül a görög filozófia hatása alá, tehát sem dicsérően, sem elmarasztalóan nem illethető a *platonikus* jelzővel.

Nem arra vállalkozunk tehát, hogy az Újszövetség összes kritikus szakaszát külön-külön elemezzük, hanem az evangélium antik befolyást kizáró interpretációjának

megalapozása a célunk. Tanulmányunk címének megfelelően kulcsot szeretnénk adni, azaz egy olyan jellegzetességet megvilágítani, melynek figyelembevételével az evangélium legtöbb problémás részlete kitisztázható.

Pál apostol életelve

Pál apostol egyaránt meghatározó szolgálatot végzett az evangélium elméleti kifejtésében és széleskörű gyakorlati tanításában. Szolgálatát jelentőségét jól példázza a nevéhez fűződő szövegrészek Újszövetségen belüli részaránya. Tanulmányunkban elsősorban mi is Pál tanításaira - vagyis leveleire és az *Apostolok cselekedetei* adott részeire - összpontosítunk, mivel meglátásaink ezek esetében a legnyilvánvalóbbak. Az apostol az Újszövetség legtöbb iratának szerzőjeként olyan területekre is bepillantást nyújt, amelyek egyéb szakaszokban a Szentírás tömörsége miatt nem tárulnak fel ennyire. A Pálnál kimutatható jellegzetességek azonban jó közelítéssel kiterjeszthetők a többi apostolra is, és a teljes újszövetségi iratgyűjteményre nézve kulcsot adhatnak az evangélium és a görög filozófia közötti áthallások értelmezéséhez.

A hivatkozott kulcs Pál apostol életelvében, illetve ebből fakadó tanítási módszerében rejlik. Ezt az életelvet a következő idézet tükrözi a legkifejezőbben: „Ha az evangéliumot hirdetem, nem dicsekedhetem, mert szükség kényszerít engem. Jaj ugyanis nekem, ha az evangéliumot nem hirdetem. Mert ha akaratom szerint művelem ezt, jutalmam van, ha pedig akaratom nélkül, sáfársággal bíztattam meg. Micsoda tehát az én jutalmam? Hogy prédikálásommal ingyenvalóvá tegyem a Krisztus evangéliumát, hogy ne használjam ki ama szabadságomat az evangélium hirdetésénél. Mert én, noha mindenkivel szemben szabad vagyok, magamat mindenkinek szolgájaként tettem, hogy a többséget megnyerjem. És a zsidóknak zsidóvá lettem, hogy zsidókat nyerjek meg, a törvény alatt valóknak törvény alatt valóvá, hogy a törvény alatt valókat megnyerjem. A törvény nélkül valóknak törvénytől valóvá, noha nem vagyok Isten törvénye nélkül, hanem Krisztus törvényében való, hogy törvény nélkül valókat nyerjek meg. Az erőtlenségem erőtlenné lettem, hogy az erőtlenséget megnyerjem. Mindeneknek mindenné lettem, hogy minden módon megtartsak némelyeket.”^[3]

A következő szakaszok az apostolnak az evangélium közvetítéséért vállalt megpróbáltatásait kivonatolják: „A zsidóktól ötször kaptam negyvenet egy híján.

Háromszor megostoroztak, egyszer megköveztek, háromszor hajótörést szenvedtem. Éjt-napot a mélységben töltöttem, gyakorta való utazásban, veszedelemben folyóvizeken, veszedelemben rablók közt, veszedelemben népem között, veszedelemben pogányok között, veszedelemben városban, veszedelemben pusztában, veszedelemben tengeren, veszedelemben hamis atyafiak közt, fáradságban és nyomorúságban, gyakorta való virrasztásban, éhségben és szomjúságban, gyakorta való böjtölésben, hidegben és mezítelenségben. Mindezekon kívül van az én naponkénti zaklattatásom, az összes gyülekezet gondja. Ki beteg, hogy én is beteg ne volnék? Ki botránkozik meg, hogy én is ne égnék?... Damaszkuszban Aretás király helytartója őriztette a damaszkusziak városát, akarván engem megfogni. És az ablakon át, kosárban bocsátottak le a kőfalon, és megmenekültem kezei közül.”[4] „Naponként halál révén állok. A veletek való dicsekedésre mondom, mely van nekem a Krisztus Jézusban, a mi Urunkban.”[5]

Méltán írta le tehát az apostol e retorikailag is megragadó felsorolást: „Ajánljuk magunkat mindenben, mint Isten szolgálói. Sok tűrésben, nyomorúságban, szükségben szorongattatásban, vereségben, tömlöcben, háborúságban, küszködésben, virrasztásban, böjtölésben, tisztaságban, tudományban, hosszútűrésben, szívességben, Szentlélekben, tettetés nélkül való szeretetben, igazmondásban, Isten erejében, az igazságnak jobb- és balfelől való fegyvereivel, dicsőség és gyalázat által, rossz és jó hír által, mint hitetők és igazak, mint ismeretlenek és mégis ismeretesek, mint meghaltak és ím élők, mint ostorozottak és meg nem ölettek, mint bánkódók, noha mindig örvendezők, mint szegények, de sokakat gazdagítók, mint semmi nélkül valók, de mindennel bírók.”[6]

A zsidóknak zsidóvá, törvény alatt valóknak törvény alatt valóvá, törvény nélkül valóknak törvénytől kivéve és mindeneknek mindenné lettem formában megfogalmazott életelv tehát az önzetlen, a másik embert középpontba állító és menteni vágyó, annak valós érdekeivel minden határon túl azonosuló szeretet életelvét takarta az apostolnál. Témánk szempontjából teljes joggal interpretáljuk az apostol életelvét így: *görögnek göröggé lettem.*[7]

Pál az életénél is fontosabbnak tartotta, illetve maga volt az élete, hogy szolgáljon, mindenekelőtt pedig reménységet nyújtson azáltal, hogy az *élet beszédét*[8] eljuttatja másokhoz, s akivel csak lehet, megérteti. Témánk szempontjából ez utóbbi törekvés, a *megértetés* a hangsúlyos. Vizsgáljuk meg tehát, hogyan nyilatkozik meg e nemes életelv az apostol tanítási módszerében.

Pál apostol életelvének megnyilatkozása tanítási módszerében

Pál életelve és élettörténete arról tanúskodik, hogy teljes mértékben komolyan vette Jézus nagy missziós felhívását: „Elmenvén azért, tegyetek tanítvánnyá minden népet... tanítván őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam nektek.”^[9] A krisztusi küldetés sikeres véghezvitele bizonyos szempontból feltételek láncolataként fogható fel. Minden egyes nehézség – amelyekből a Pál szolgálatát bemutató igeszakaszok tanúsága szerint bőven akadt – egy-egy leküzdésre váró feltétel-láncszem volt. Ezek bármelyikének nem teljesülése a lánc megszakadását, vagyis az egész küldetés kudarcát jelentette volna. E sorba kapcsolt feltételek közül is legfontosabb maga a tanítás, az evangélium sikeres átadásának cselekménye. A tanítás ugyan nem egy alkalmat jelentett, hanem folyamatot, hiszen az apostol a későbbiekben is látogatta, gyámolította és tanácsolta az általa alapított gyülekezeteket, sőt nekik írta legsúlyosabb tanításait. Mindemellett különleges jelentőséggel bírt az első találkozás és megszólítás: a legkisebb hibával a legnagyobbat lehetett rontani ekkor.

További sajátossága volt a tanítás folyamatának, hogy határfelületet jelentett – több szempontból is. Egyrészt a megelőző nehézségekkel szemben ez nem fizikai megpróbáltatások elviselése, hanem intellektuális kihívás elé állította az apostolt. Másrészt e határfelület nemcsak az ő személyiségén belüli fizikai/szellemi váltásként értelmezhető, hanem a tanításban résztvevő két ember, a tanító és a tanított személyisége közti határfelületként is, mivel tagadhatatlan a közhely, miszerint nincs két egyforma lélek.^[10] Harmadrészt pedig a kultúrák közötti határfelület is jelen van, hiszen – Weöres soraira, egyben tanulmányunk alapkérdésére emlékeztetve – itt találkozik össze a *hellén szem* és a *héber látomás*. Világos tehát, hogy Pál életelvének ezen a ponton, a tanítás mozzanatában kellett leginkább kicsúcsosodnia, egyszersmind intellektuális – ebből adódóan eszmetörténeti szempontból kardinális hatásúként értékelhető s filozófiai vizsgálódás tárgyává tehető – alakot öltenie.

Az apostol Isten általi elküldésének és az életmentő üzenet birtoklásának szent meggyőződésében tanított. Így vallott erről: „Aki megtartott minket és hívott szent hívással, nem a mi cselekedeteink szerint, hanem az Ő saját végzése és kegyelme szerint, mely adatott nekünk Krisztus Jézusban örök időknél előtte. Megjelentetett pedig most a mi Megtartónknak, Jézus Krisztusnak megjelenése

által, aki eltörölte a halált, világosságra hozta pedig az örök életet az evangélium által, amelyre nézve tétettem én hirdetővé és apostollá és népek tanítójává.”[11] Pál mélyen átérezte a tanítás tökéletes kivitelezésének, ezen belül a másik ember megszólításának, érdeklődése felkeltésének és bizalma elnyerésének fontosságát. A fő veszély, ami elejét vehette a gondolatátadás sikerének, az előítélet és a félreértés, illetve az ezekből fakadó megbotránkozás volt. „Meg ne botránkoztassátok se a zsidókat, se a görögöket, se az Isten gyülekezetét, miképpen én is mindenkinek mindenben kedvében járok, nem keresvén a magam hasznát, hanem a sokaságét, hogy megtartassanak”[12] - hangzik az életelv és tanítási módszer idekapcsolódó megfogalmazása.

Mindenkinek kedvében járni, senkit meg nem botránkoztatni, avagy görögnek göröggé lenni - tulajdonképpen az e kijelentések mögött meghúzódó, a gondolatátadás terén megvalósuló eljárás feltárása a dolgozatunk egyik sarokpontja. Ehhez nyomatékosan előrebocsátjuk: természetesen szó sincs arról, hogy az apostol oly módon járt volna bárkinek is a kedvében, vagy *lett volna göröggé*, hogy mintegy elvtelen szofistaként, fogyasztói igény szerint hajlítottatorzította volna az evangéliumot. Ilyen értelemben *egy pillanatra sem adta meg magát, hogy az evangélium igazsága megmaradjon.*[13] *Görögnek göröggé lenni* - ez a tanításban azt jelentette számára: belehelyezkedni a görögök nézőpontjába, megérteni szemléletüket, azonosulni problémáikkal, megtalálni az átfedést, a közös pontokat a görög gondolatvilág és a saját meggyőződése között, s ezáltal gondolatközösséget teremteni, olyan mindkét fél által elfogadott szellemi platformra lépni, amely kiindulópontja lehet a további együttgondolkodásnak, így az örömhír megértetésének és befogadásának, vagyis a becsületesen megalapozott felhívás kimondásának: „Legyetek olyanok, mint én, mert én is olyanná lettem, mint ti.”[14]

Mintapéldája ennek az eljárásnak, valamint a hozzá szükséges végtelen tapintatnak, empátiának és bölcsességnek Pál athéni prédikációja, mely az Apostolok cselekedeteiről írt könyv 17,16-34 szakaszában olvasható.

„Miképpen a ti költőitek közül is mondották némelyek”

Példa Pál apostol tanítási módszerére

Az athéni események így kezdődtek: „Athénben pedig... Pál lelke háborgott

őbenne, látván, hogy a város tele van bálványokkal.”[15] Az apostolban természetesen nem valamiféle, a más népeket vallásukkal együtt lenéző farizeusi lelkület háborgott. Ilyen jellegű indíttatásait már régen kárnak és szemétnak ítélte.[16] Azonban jól ismerte az ószövetségi történelmet, benne a kánaánita bálványkultuszokat, melyek saját népét is lépten-nyomon befolyásuk alá kerítették a babiloni fogság előtti időkben. E kultuszok iszonyatos mélységeinek érzékeltetésére elég azt a szokást megemlíteni, miszerint az ezeket gyakorlók elevenen égették el gyermekeiket a bálványaik tetszését, egyben saját rettegéseik feloldását keresve. Ég és föld távolságnyira voltak e félelemtől hajtott babonás elképzelések a mózesi törvény felvilágosult rendelkezésétől: „Ne találtassék teközötted, aki az ő fiát vagy leányát átvigye a tűzön, se jövendőmondó, se igéző, se jegymagyarázó, se varázsló, se bűbájos, se ördögösöktől tudakozó, se titokfejtő, se halottidéző, mert mind utálja az Úr, aki ezeket műveli.”[17]

Pál előtt bizonyára az sem volt elrejtve, hogy - a görögök mitológiája és korai történelmük emlékei szerint - egykor a most látott istenek köré is a kánaánihoz hasonló emberáldozati szertartások szövődtek.[18] Noha az apostol athéni útja idejére e kultuszok már régen megszelídültek, s a görögség túl volt egyfajta, kicsiben az újkori Európáéhoz hasonló felvilágosodáson:

- fél évezrede elhangzott Xenophanész radikális valláskritikája, leírtak Euripidész mélyre világító drámái;[19]

- a tömegek gondolkodása is megváltozott, árulkodó módon viszonyultak pl. Arisztophanész *Felhők* c., névleg Zeust védő, valójában vele kapcsolatban meglehetősen kaján hangot megütő vígjátékához, vagy Nagy Sándor istenné való önelőléptetéséhez;

- mindemellett pedig új, elvont, filozofikus istenségek tűntek fel az elmékben;

- a tradicionális görög vallásosságot ekkorra tehát sokkal inkább a hagyománytisztelet, mintsem az eleven hit mozgatta. Mindez azonban nem tehetette semmissé a bálványimádás sötét kezdeteit, ellentmondásosságát és az emberi lét kérdéseire adott válaszai elégtelenségét. Az apostol lelkének háborgása tehát minden bizonnyal a József Attila-i „érted haragszom, nem ellened” indulat volt.

Mit lehet mondani bálványimádóknak a bálványimádás visszássága miatt háborgó lélekkel? Pál elméjén talán átvillant a gondolat, hogy a logika tudományának

szülőházájában esetleg hatásos lehet az ószövetségi próféták logikus – mai szóval így mondhatnánk: józan paraszti ész által diktált – érvelése a bálványok ellen, „melyek nem istenek, hanem csak emberi kéz alkotásai, fa és kő”; „szájuk van, de nem szólnak, szemeik vannak, de nem látnak, füleik vannak, de nem hallanak, orruk van, de nem szagolnak, kezeik vannak, de nem tapintanak, lábaik vannak, de nem járnak, nem szólnak az ő torkukkal – hasonlók lesznek azokhoz készítőik és mindazok, akik bíznak bennük.”[\[20\]](#) Az apostol azonban mint az emberi következetlenség, s bizonyára Szókratész esetének is jó ismerője, tisztában volt azzal, hogy a legélesebb logika sem győzheti le az elvakultságot, főleg nem a vallási elvakultságot. A bizonyos mértékig az övéhez hasonló törekvésekkel fellépő és cáfolhatatlan védőbeszédet mondó Szókratész sorsát is csupán annyiban tudta befolyásolni a demokráciában kicsúcsosodó görög szellem minden csillogása, hogy őt nem diktatórikusan, hanem demokratikusan likvidálták. Pálnak mindemellett azt is figyelembe kellett vennie, hogy hallgatóságában epikureus és sztoikus – esetleg más iskolákhoz tartozó – filozófusok is vannak, akik a tradíciókat meghaladva, árnyaltabban gondolkodnak az istenekről s a lét nagy kérdéseiről.

Még élesebben vetődik fel tehát a kérdés: Hogyan lehet ebben a helyzetben gondolatközösségre lépni? Miként lehet itt és most *göröggé lenni*, mégis *megmaradni a Krisztus törvényében*? A bálványok miatt háborgó lelkű apostol meghökentető megoldást talált, így szólítva meg a helléneket: „Athéni férfiak! Minden tekintetben nagyon istenfélőknek látalak titeket. Mert amikor bejártam és szemléltem a ti szentélyeiteket, rátaláltam egy olyan oltárra is, melyre ez volt ráírva: »Ismeretlen Istennek«. Akit azért ti nem ismerve tiszteltek, azt hirdetem én nektek.”[\[21\]](#)

Ezután szó szót, gondolat gondolatot követett, mígnem a folyamat odáig jutott, hogy a vallási tudatlanság néven neveztetethetett s elhangozhatott a gondolkodásmód megváltoztatására, azaz a *metanoiára*, a megtérésre való felhívás: „...nem kell azt gondolnunk, hogy aranyhoz, vagy ezüsthöz, vagy kőhöz, emberi mesterség és kitalálás faragványhoz hasonlatos az Istenség. E tudatlanságnak idejét azért elnézvén az Isten, most parancsolja az embereknek, mindenkinek mindenütt, hogy megtérjenek.”[\[22\]](#)

Pál metodikájának gyakorlati példán keresztüli bemutatása szempontjából nem szükséges tételesen végighaladnunk az athéni prédikáció érvelésén. Azonban azt az érvet mindenképpen ki kell emelnünk, amely foglalatát adja az összes többinek,

egszersmind a *görögnek göröggé lenni* életelv tanítási módszerben való megnyilatkozásának essenciája: „Miképpen a ti költőitek közül is mondták némelyek...”[23] Ennek jelentősége tehát nem korlátozódik csupán a közvetlenül hozzákapcsolt, az Arátosztól, Kleantésztől vagy Pindarostól egyaránt idézhetett sorra: „...az Ő nemzetsége vagyunk.” Mindenekelőtt az athéni prédikációban azonosítható további, preszókratikus és hellenisztikus bölcseletet egyaránt felsorakoztató parafrázisokra nézve jelzés ez, melyek esetében a parafrazeálás ténye már nincs kiemelve. Emellett az egész Újszövetséget is más megvilágításba helyezi. Azt erősíti ez, hogy Pál nem állt a görög eszmék befolyása alatt, hanem tudatosan és a célnak megfelelően szűkítve illesztette azokat bele érvelésébe.

Egyfajta sajátos dialektika rejlik ebben az érvelésben – olyan, ami nem lehengetli, hanem vezeti a másik ember gondolkodását: *A ti költőitek, azaz ti magatok is azt mondjátok, amit én hirdetek nektek, illetve erre kell eljutnotok, ha igazán következetesen végiggondoljátok az általatok vallott dolgokat.* E dialektika közeli rokonságban áll a platóni dialógusok dialektikájával, azonban közvetlenül az Ószövetség irataiból és szellemiségéből származtatható le. Valamiféle többlettel bír a logikai igazság kényszerítő erején felül. Egyfajta visszafogott közvetlenséggel, a személyisége legbensőbb vonásain keresztül, mintegy a nevében igyekszik megszólítani minden embert, kifejezve számára: *Ez az igazság nem csupán van, hanem érted van, a te valóságos boldogságodat szolgálja, még akkor is, ha nem tudsz, vagy nem akarsz tudni róla.* Megragadóan ábrázolódik ki ez az attitűd Ézsaiás könyve azon szavaiban, melyeket Isten a perzsa Círus királyhoz intéz: „Így szól az Úr... Círushoz, kinek jobb kezét megfogtam... én vagyok az Úr, aki téged neveden hívtalak, Izrael Istene... neveden hívtalak el, szeretettel szólítottalak, noha nem ismertél.”[24] A „miképpen a ti költőitek közül is mondták némelyek” érv elvvé emelése jelzi, hogy Pál apostol eljárása mögött is ugyanez a lelkiület, ugyanez a személyre szabottság és saját néven szólítás áll: Nemcsak földrajzilag keresni meg a másik embert, hanem eszméi, elképzelései síkján is elérni; kézen fogni a másképp gondolkodót (s nem torkon ragadni, amint azt oly sokszor megtették Isten nevében a kereszténység története során); *Krisztusért járni követségben, mintha Isten kérne apostola által*[25] minden egyes embert: *a saját költőidtől s költeményeidtől, a saját igazságaidtól elindulva szeretnélek elvezetni „az Igazsághoz”: magamhoz.*[26]

Nem mellékes tényező a tanításban való *göröggé léétel* megfelelő kivitelezésében az a műveltség, amit mindez megkíván. Pál, kora polihisztoraként, rendelkezett

ezzel a felkészültséggel. Utalásaiból, idézeteiből kitűnik, hogy jól ismerte az antik történelmet, művészetet és bölcseletet. Ezért is válhatott *a pogányok apostolává*.^[27] Emellett ahhoz is megvolt a képessége, hogy a megváltást filozófusi igényeket kielégítő, logikailag zárt eszmerendszerként, egyszersmind páratlan költőiséggel, katartikusan mutassa be.

Az athéni események tehát valóban plasztikussá teszik azt az elvont jelenséget, ahogy két különböző eszmeiség összeér, de mégsem keveredik össze. A tanbeli határok fenntartását igazolja az is, hogy a görögök között volt, aki az elhangzottakra *nemet* mondott (a legtöbben), és akadt, aki *igent* mondott („némely férfiak”^[28]), de senki sem mondott *ist*. Mindenki számára világos volt tehát az áthidalhatatlan eszmei különbség és a *tertium non datur* szabályának fennállása, vagyis hogy nincsen harmadik választás. Persze mindez nem kis részben annak tudható be, hogy Athénben két olyan rendkívül karakterisztikus elgondolás érintkezett egymással, mint a bibliai egyistenhit és a politeista bálványimádás. E kettőt szinte akarva sem lehet összekeverni, s a nyelvi korlátok szintén nem okozhatnak semmiféle félreértést ezen a téren. Mindnyájan komolytalan véleménynek minősítenénk, ha valaki áthallást vélne felfedezni az Apostolok cselekedeteiről írt könyv 17. részében az evangélium és a bálványimádás között, vagy azzal állna elő, hogy Pál jóváhagyta a bálványimádást a kereszténység oldaláról.

Azonban az Újszövetség és a görög filozófia foglalkozik az iméntinél sokkal árnyaltabb kérdésekkel is, amelyeknél nem ilyen nyilvánvaló az alternatívák különbsége, s emellett a nyelvi korlátok, a kommunikáció labirintusai is a rossz áthallások irányába hatnak. A következőkben a *görögnek göröggé létel* elv Pál tanítási módszerében történő kibontakozásának kritikus pontjait vizsgáljuk meg a nyelv különböző szintjein, időnként konkrét bölcseleti kérdéseket is felidézve.

Jegyzetek

[1] Laurence Devillairs: A hajnalt fürkészeve - Beszélgetés Jean Delumeau történésszel (Mérleg, 2004). Az érzékeltetett szemlélet markánsan jut kifejezésre az ún. inkulturáció eszméjében is, illetve az erre épülő írásmagyarázatban: „Az inkulturáció teológiai alapja az a hitbeli meggyőződés, hogy Isten szava magasabb szintre emeli (»transzcendálja«)

azokat a kultúrákat, amelyekben megszólal... Isten szava valójában mag, amely a saját földterületéről mindazt magába szívja, ami a növekedéséhez és terjedéséhez szükséges... Amint láthatjuk, itt nem egyirányú folyamatról van szó, hanem »kölcsonös gazdagításról«. Egyrészt a különböző kultúrákban található értékek lehetővé teszik, hogy Isten szava új gyümölcsöket teremjen, másrészt Isten szavának fényében kiválasztódik a kultúrákban rejlő igazi érték, s különválnak attól, ami benne negatív.” (Szentírás-magyarázat az egyházban. A Pápai Bibliikus Bizottság dokumentuma, 79-84. Szent Jeromos Társulat, Budapest, 1998; idézi Vankó Zsuzsa: *„Isten beszéde” - Az Isten-keresés kulcskérdése*. Spalding Alapítvány, Budapest, 2004)

[2] Az Újszövetség kanonizációja, az antilegomena és apokrif iratok, valamint a szövegváltozatok kérdéseire itt nem térünk ki. Vizsgálódásunk területe tehát az a 27 irat, amelyet bárki fellapozhat a Bibliában.

[3] 1Kor 9,16-22.

[4] 2Kor 11,24-33.

[5] 1Kor 15,31.

[6] 2Kor 6,4-10.

[7] A *törvény nélkül valók* kifejezés önmagában is világos utalás a népekre, a nem pejoratív értelemben mondott pogányokra, mindenekelőtt a görögökre. A *törvény nélküliség* a bibliai nyelvhasználatban nem erkölcsi megbélyegzés, hanem egyszerűen az Isten erkölcsi törvénye illetve tágabb értelemben a kinyilatkoztatás felőli tudatlanságra utal. Alátámasztják ezt pl. a Róm 2,14-ben olvasható kijelentések is: *„Mert mikor a pogányok, akiknek törvényük nincsen, természettől a törvény dolgait cselekszik, akkor ők, törvényük nem lévén, önmaguknak törvényük.”* (Lásd a fejezet végéig) Ugyancsak jellemző Pál apostol gyakori szófordulata: *„...zsidónak először meg görögnek”* (lásd pl. Róm 1,16; 2,9-10). Itt az apostol a pogányokat nevezi összefoglalóan *görögnek*, egyszersmind a választott nép mellé rangsorolja őket.

[8] E kifejezés az örömhír váltófogalma a Bibliában, vö. pl. Jn 6,68; Ap csel 5,20; Fil 2,16.

[9] Mt 28,19-20.

[10] A gondolatközlés problémájával kapcsolatban lásd pl. Platón 7.

levelét, melyben megfogalmazódik, hogy a legfontosabb dolgokat nemcsak írásban nem, de még szóban sem lehet közölni. Azokra legfeljebb rávezetni lehet a hallgatót.

[11] 2Tim 1,9-11 (pontosított fordításban); vö. Kol 1,24-28; 1Tim 2,5-7 stb.

[12] 1Kor 10,32-33; vö. 2Kor 6,3: „Senkit meg ne botránkoztassunk, hogy a szolgálatunk ne szidalmaztassék.” 2Tim 2,24: „Az Úr szolgájának pedig nem kell torzsalkodni, hanem legyen mindenkihez nyájas, tanításra alkalmas, türelmes.” Stb.

[13] Gal 2,5; vö. 1Thess 2,4-7.

[14] Gal 4,12; vö. 1Kor 11,1-gyel: *„Legyetek az én követőim, miként én is a Krisztusé.”*

[15] Ap csel 17,16.

[16] Vö. Fil 3,5-8.

[17] 5Móz 18,10-12; vö. a babiloni fogságot közvetlenül megelőző, a bibliakritika által is elfogadottan jól dokumentált korszak viszonyaival, pl. Jer 19,5-tel: „És magaslatokat építenek a Baálnak, hogy megégessék a fiaikat a tűzben égőáldozatul a Baálnak, amit én nem parancsoltam, sem nem rendeltem, és amire nem is gondoltam.” (Megjegyezzük: meglehetősen erőltetettek, egyszersmind erőtlenekek azok a kritikai próbálkozások, amelyek az 1Móz 22,1-18 és a Bír 11,30-40 szakaszok alapján az ószövetségi vallásban is az egykori emberáldozati kultuszok nyomait igyekeznek kimutatni.)

[18] Vö. pl. az aranygyapjú keresése mítoszának emberáldozati motívumaival stb.

[19] Vö. pl.: „Még azt mondják, hogy vannak égben istenek? / Dehogyan vannak, dehogyan! Egyszer már szűnjetek / Megismételni ezt az elavult mesét!” (Euripidész elveszett drámáinak töredékei, 288. fragmentum)

[20] 1Kir 19,18 és Zsolt 115,4-8; vö. Zsolt 135,15-18; 5Móz 4,28; Ésa 37,19 stb.; a bálványimádás hatása kapcsán, különösen a szóhasználat tekintetében vö. Jer 5,21; Ezék 12,12; Dán 5. fej.; Mát 13,13-15.

[21] Ap csel 17,22-23.

[22] Ap csel 17,29-30. Megjegyezzük, hogy az *emberi kitalálás faragványa* kifejezésben finom célzás rejlik - elsősorban bizonyára a hallgatók között jelen lévő filozófusoknak címezve - a tekintetben, hogy bálvány nemcsak kézzelfogható szobor lehet, hanem az elvont, kigondolt istenképek is annak minősülhetnek.

[23] Ap csel 17,28. Érdekes, hogy ezt a szakaszt hasonló módszertani alkalmazással Szt. Athanasziosz (4. sz.) is idézi, *Az Ige emberré válásáról* c. műve 42. fejezetében.

[24] Ésa 45,1-4.

[25] 2Kor 5,20.

[26] Vö. Jn 14,6: „Én vagyok az út, az igazság és az élet.”

[27] Vö. Gal 2,7-9; Ap csel 9,15; Eféz 3,1. 8; 1Tim 2,7; 2Tim 1,11.

[28] Vö. Ap csel 17,34.